

Raiuo Ird

Sepp ja
uldnaine

*Eesti regivürsiliste rahvalaulude
ja soome-ugri müütide järgi*

Tartu 2022

Kujundanud: Raivo Ird
Kirjastanud: Odamus OÜ
Trükipartii nr: 20220211

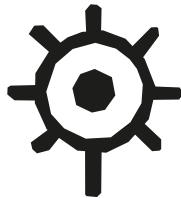
© Raivo Ird 2022

www.paevapojad.ee

*Iluseppa poisikene, iluseppa, ilmatarka,
tegi kullast naise nuore, hõbedasta teisepuole.*

Saaremaa regilaul

© Päevasaar ©

Seal, kuhu Päike magama heidab, seisab meres Saar, millel kasvab suur kuldseid õunu kandev Päevapuu. Ennemuiste elanud sellel Saarel Kureema ja Ilmasepp, kellest nii mõndagi laulda mäletatakse:

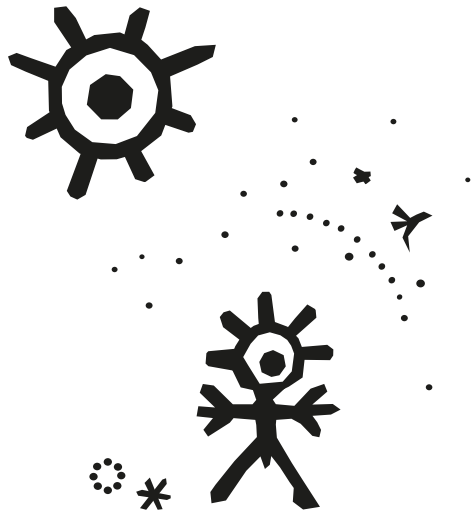
„Öölla sündis Ilmaseppa, päeval ju paja asutas!
Ilmaseppa, ilmatarka, Sinisukka Taadi lapsi! Taevajuma sepistaja – taguja igipõline!“

Ilmasepp valas vaskse kirjukaane üle Taevajuma, tagus Ilmasamba seda toetama ja pani Taeva koos tähtedega ümber Põhjanaela keerlema.

Ilmaseppa-Päevapoega kosis naiseks noore Kureneiu ja nad asusid Saarele elama.

Kureemal kuldsed õunad, Päevapojal raudsed käpad! Mererannal seisis pere – metsapiiril tugev talu. Seal sai Kalevate sugu, võrsus Väinalaste veri – mehed kui tammed tugevad, neiu kui nõiad nägusad.

© Väike Lemme ©

Kureemal ja Ilmasepal oli palju poegi, kes kõik lõpuks emakese tiiva alt välja lendasid. Üle ilma neid pillutati, alla ilma neid laiutati. Kõige noorem pojuke jäi aga sepaks siia maile.

Kureema pesamuna Väike Lemme jäi koju unistama – memme meeli rõõmustama. Kasvas väike Emmepoeg-Lemmepoeg tisside vahel – pehmes ja soojas pesitses. Õekesed teda hellitasid ja tädikesed tupsutasid. Kuldsete juustega õde Kalli kõvasti kaisutas.

Leekiva juuksepahmakaga väike Lemme oli üks kangesti rahutu ja seiklushimuline jõpsikas.

Ta sõi väga palju ja sirgus juba lapseeas vägilase mõõtu. Oli ta ju Päevapoeg ja muistsete hiidude verd. Kure pererahvas pidi aga ka tähele panema, et poisi jõud palju kiiremini kasvas kui tema aru. Alataasa sai ta mingi pahateoga hakkama. Saadad teda tulepuud tooma – tema kisub aiast õunapuud kõige juurtega välja. Saadad teda vett vedama – tema ronib kaevu peale ja kukub sisse.

Söögilauas pistis upsakas põngerjas kogu perele mõeldud pudru üksinda nahka. Teistega mängides unustas ta oma liiga suure jõu ja murdis neil kohmakusest käed või lõmastas tahtmatult jalad.

Kui poisikest tehtud kahju pärast taga aeti, et teda karistada, pages see isa sepapatta varjule ja puges söekasti peitu. Seal määris väike kurelane ennast üleni mustaks ja hirmutas saarerahva oma tahmase näoga poolsurnuks.

Lõpuks saadeti väike Lemme kaugele metsataha karja valvama, et ta talus ega külas teistele tüli ei teeks. Seal keeras tohman ennast valvamise asemel aga hoopis magama ja laskisi sõralised metsa laiali. Karu murdis pooled lojused maha.

Üles ärgates ja nähes, mis oli juhtunud, läks vapper Päevapoeg kohe Karu püüdma. Ta sai metsakuninga kätte ja pani selja peale maha. Siis ütles vend Karule:

„Oi, Otti, metsavellekene, mesikäpake kenake! Tehkem nüid sula sobitus, rautagem rahu rajale! Päeviks kõigiks, põlveks kõigeks, igieaksi ja ajaksi – et sa äi surma sõrgasäärta ega kisu piimakandjat! Siis kingin ma soole so elo!“

Karu pidi selle kaubaga päri olema. Aja jooksul said nad Lemmega isegi sõpradeks.

Kui poiss lõpuks karja metsatagant tagasi koju tõi, võttis ta ka sõber Karu kaasa ja pani lauta heinte sisse magama. Kui päevatütar lehma lüpsma tuli, hammustas Karu tal esimese ehmatusega pea otsast. Sellest tuli väga suur pahandus ja isegi õde Kalli ei tahtnud peale seda enam oma väikese vennaga tegemist teha.

Külarahvas andis posile tema kurjade tegude pärast nimeks Kure Kuller ning kihutas ta külast mine-ma. Lõpuks hulkus poisike üksinda mererannal ning korjas seal merekulda ja kalaluid.

Kergemeelne, hoolimatu ja elurõõmus – ei suutnud ükski häda ega raskus teda siiski väga kauaks heidutada.

Väinamere rannal hulkudes kohtas Kalevate pesamuna oma kõige vanemat venda – merekuningas Väini Vanamuinast. Tugeva rammuga Lemme aitas vennal paadi kuivale tõmmata ja leidis sealtsamast, madalast merest, hiigelsuure ürglõhe lõualuu. Noor kalimees vedas selle juraka rannale – kõik aina vaatasid ja imestasid!

Osavnäpp Vanamuinas võttis kalaluu ja tegi sellest kavala kandle – lauad lõhkus lõheluist, pulgad purris haugi hambaist. Keeled punus neiu Kalli kuldseist juukseist. Kinkis selle kandle Lemmele.

Lemme kõndis oma uue kandlega mererannal, paitas hellalt armsa õe Kalli juustest tehtud kullaseid keeli ja laulis. Kuid, oh õnnetust – ei olnud temast õiget laulumest! Ükski lind, loom ega inimene ei suutnud seda hirmsat ulgumist kuulata, mis Väinamere teisele kaldale välja kostis.

Lõpuks andis Lemme kandle Väinile tgasi. Vanamuinal oli vali ja kõlav hääl ning suur tarkus. Ta sai oma lauludega kuulsaks kõigis kolmes ilmas.

Ütles siis Vana Väini oma väikevennale:

„Tule õige minuga, velleke – õpetan sulle mere-tarkust!“

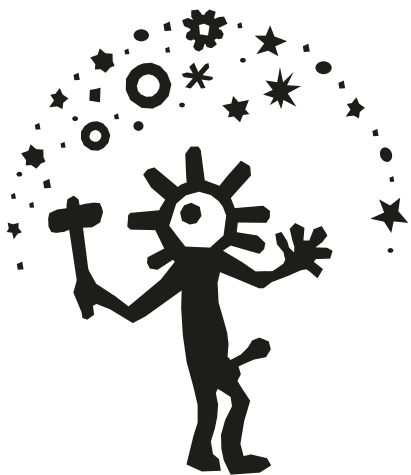
Kartmatu ja seiklushimuline Lemme hüppas pike-malt mõtlemata paati. Kui ta aga oma vägilasekätega aerudest haaras ja tõmbas, murdusid need hoobilt pilbasteks.

Vanamuinas naeris, nii et Taevajuma nende pea kohal värises. Siis raius ta maha kaks suurt tamme-puud ja tegi nendest uued aerud. Kui nüüd Lemme aerudega tõmbas, sööstis paat edasi kiirelt nagu tuul.

Vana Väini ja Väike Lemme sõudsid terve suve Väinamerel ringi – salalikust Kuura kurgust, mis suuri laevu Allilma neelab, kuni tormise Põhjalaheni välja.

Sügisel, kui meri jäässe jäi, tõi Väini väikevenna Kure rannale tagasi.

© Saare Sepp ©

Kalevate noorimal pojukesel oli rammu ilmselgelt ülearu. Lõpuks võttis Vana Ilmasepp tal ise tagumikust kinni ja pani sepapajas lõõtsa tõmbama ning ilmatusuure vasaraga rauda taguma.

See töö sobis Lemmele hästi – Vana Raudkäpa separtiistad olid liiga suured ja tugevad, et ta neid ära lõhkuda oleks võinud.

Sirgus lõpuks meheks Väike Lemme – habegi juba poisil hakkamas. Oli ise valmis Raudkäpa tegusid tegema. Läks aga Väinamere veerde vaske valama, läks aga Ridala rannala rauda rabama! Hiiu isandatel hõbedat ilustama, Kungla kuningatel kuldagi kardama!

Oi, Iluseppa poisikene – Iluseppa, ilmatarka! Vanaisalt lõõtsatuul, Igivanalt ääsituli, raudsed käpad Päevapojalt! Tegi ta vallale valjaid, tegi ta kihelkonnale kirveid. Meremeestele tegi mõegapäid, neidudele naaskleid ja nugegi.

Rammult raudne, kuid meeletult kerge ja hingelt rahutu, ei suutnud sepapoiss Lemme saarerahvalt Iluseppa nime siiski välja teenida. Vahed jättis, vennike, valjaisse, kisud jättis, kuller, kirveisse, nurgad neidise nugadesse. Vald ei kiitnud tema valjaid, kihelkond ei kiitnud kirveid. Noored neidised ei kiitnud nuge, meremehed mõegapäid.

Kord pulmas hakati Seppa lausa sõimama:

„Ise oled Saare Seppa – Vana Ilmasepa poega! Isa sool oo Ilmatarka – taguja ju Jumalgi tarka! Sina oled aga soss-seppa! Kureema äbarikku – tahmanägu totakas, Kuura Kuller kohtlane!”

Seepeale Raudkäpp süttis ja vihastas! Viskas pihid põõsasse, haamri aiateibasse, lõõtsa leest lahutas. Läks ära koju – Kurele. Asus Kallile võõraks. Tegi õele hõbehelmed, kallimale kuldsed keed. Õeke andestas väikevennale paha ja Sepp jäigi temaga elama.

Aastad möödusid ja kaunis Kalli hakkas oma venna pärast muret tundma. Ütles talle:

“Oi, sa Ilmar Sepapoega, mino ella vellekene! Teestel kõegil oo naesokesed, sool äi ole kaasakest! Puud kuluvad raiudessa, maad kuluvad kündadessa – sina naeseta vananed, emandata annad enge! Kooled veel ilma kosjemata!”

Sepp võttiski targa õe nõu kuulda ja asus sepitsema kosjamõtteid.

Saarde sõudsid siis sugulased – Väinalt kallimad külalised. Tuli Väike Virve Virurannalt, Kange Kalevi tütreke.

„Sepakene, lellekene, kuningas Kalevi vennakene! Ei saanud sirpi siita maalta! Tagusid eile – tao ka täna! Tee mulle sirpi tinasta, vala ambad vasesta. Isake andis tüki põldu. Sinna ma sineta külvan – sügisel seda sirbiga lõikan.“

Tegi Sepp Viru Virvele sirbi.

„Ole terve, lellekene – Iluseppa kallikene!“

Sepp siis kuulis, kostis vasta:

„Virvekene, kallikene, Viru ranna virbukene! Oled nägos neiokene! Kas tuled ka moole naeseks?“

„Ei tule, ei tule sulle naiseks, lellekene!“ vastas nooruke Virve. „Ma olen Kulla Kuuse naine, ma olen Kalli Kadaka naine – Mäe Männiku minija!“

Ei saanud Sepp omaile Viru Virvet.

Saarde sõudsid siis sugulased – Väinalt kallimad külalised. Tuli Sula Salme Salurannalt.

“Kuura Sepp, mu kullake, Väinakuninga velleke! Võta mu sõlge parandada, õbeelmeid õiendada! Kuldakida vaja uuesti kinnitada!“

Sepp siis kuulis, kostis vasta:

„Oi, sa Sula Salmekene, Saluranna südamekene!
Oled nägos neiokene! Kas tuled sia ka moole nae-
seks? Siis võtan ka sõlge sool parandada, õbeel-
meidki õiendada.”

Salme aga hakkas Seppa seepeale sootuks sõima-
ma:

“Sina Seppa, söekotti! Ei mina tule sinule! Ei lähe
mina ilmas sepale! Sepalapsed süsimustad – taguja
lapsed tahmased! Sepp isegi on ilmamusta – sepa
naine lõõtsanahka!”

Sepp siis kuulis, kostis vasta:

„Äi võta siis ka mia so sõlge seada ega õbeelmeid
õiendada. Äi põle mia keski elmesepa ega põle mia
õbesepa! Mia ole selge rauasseppa! Äi mõesta pa-
randada so kuldasi!”

Salme lahkus vihast vahutades Kurelt ja sõitis koju
tagasi. Seal rääkis ta kogu rannale, milline vana rä-
pakott ja tiirane mühakas on see Saare Sepp.

Sepp aga kostis kodus õele: “Äi nee neio mo ei
taha – talotütre mo äi näeva!”

© Kuldnaïne ©

Hakkas Sepp sealtpeale hoopis hõbealjast armas-tama. Hakkas kuldagi koguma, vana vaskegi va-ruma:

„Kokku pani isade kulla, kokku pani emade kulla!
Kokku kulla kuie venna, õbe seitseme õese!“

Siis pani Kure õuele ilmatusuure sepapaja püsti. Kuhjas kokku puid, põletas süteks ja ajas söed ahju. Kogus katlad pajasse, toppis kullad katlaisse, ajas ahju hõbedagi. Ise hakkas lõõtsaga kuumust lõõt-sutama.

Lõi lõõtsaga korra, lõi kaks, lõi korda kolmandat-ki! Vaatas siis ahju altpoolt:

„Mes säält ahjust õige ajaks, tule kohalt kaunist tuleks?“

Ahjust ajas noore naise – pea teisel aina hõbeda, patsi kulda, keha kõiki kaunikene!

Tagus Sepp seda kullast kuju – tagus öödki hin-gamata, päevad puhkust võtmata. Jalad jätkas neidi-sele – jalad jätkas, käed kujutas. Pani hõbedat pal-geisse, vaske liitis liikemetesse. Merekulda silma-desse, sulakulda südamesse.

Sai – kui oleks taotud kokku sula und ja hõbedat.

Suure tööga valmis saanud, soojendas Sepp kuumaja ja uduse sauna ning varus värskemad vihad. Vett tõi kolm toobritäit, vedas viis ämbritäit – et see peibukene end peseks, püükene et puhastuks.

Vihtus seal siis aga vilkasti, vett valas peale oht-rasti – pesi kaunikese tahmast, kullakese korpapest küüris.

Ise muheles ja kuldseid pätsikesi patsutas – oli teine ikka väga kenakene tükk!

Aga üks viga oli kullast naesel külges küll – ei näidanud teine ühtegi elumärki!

Tõi Sepp siis salaja Kureema elurohtusid – saunas suitsetas samblikke, kerisel kõrrekesi kõrvetas. Suitsetas ühe korra – Virveke varvast liigutas. Suitsetas teist korda – Kullake kehagi kergitas. Suitsetas kolmandat korda – juba see Kallike kõneles!

„Õbedane tegi äält!!!“

Tõi Sepp nüüd kullast naise üle õue tupp – hõbeda viis hoonesse, karra kandis kambrisse. Siidisele voodile laotas pehme pääluse, ülesse riputas kauni kardina. Siis läks Kullaga magama – Hõbedaga ronis süngi.

Saunasoe Kulla-Kalli soojendas mõnusalt Sepa ihu ja süütas lembeleegi tema üksildases südames. Küll see öö need öled seal ikka kahisesid ja süngilauad nõtkusid.

Sai Sepp magada pool ööd, siis pööras külge ja leidis selle külma olevat. Mis oli külge vasta kulda – see oli külge külma külge. Mis oli külge vasta vaipa – see oli külge sooja külge. Külmaks olid läinud kauni Kulla-Kalli küljed, jäledaks ta hõbejalad.

Sepp kiskus peale villaseid vaipasid, kuhjas kokku karunahku. Pööras selja, leidis seina – lõpuks jäi uuesti magama.

Tuli kuke lauluaega – üles ärkamise aega. Hakkas Sepp oma Kulla-Kallit üles hüüdma, hakkas Hõbedat äratama. Ei see Kuld ei kuulnud tõusta, Hõbe ei ärganud unest!

Mõitles Sepp:

„Mes peaks see õige olema? Äi see Kullake kõnele, Õbedane äi vastu õegu!“

Tõi siis Sepp laudast õrre pealt kirju kuke ja pani selle otse süngi peatsisse laulma – Kulda üles hüüdma! Aga Kuld ei kuulnud tõusta, Hõbe ei ärganud unest!

Tõi Sepp laudast siis suure musta pulli ja pani pulli ambuma – Kulda üles hüüdma! Aga see Kuld ei kuulnud tõusta, Hõbe ei ärganud unest!

Lõpuks võttis Sepp Kulla-Kalli kaenlasse, haaras Hõbeda hõlmade vahele ja viis külasse näitamiseks. Kutsus valla vaatama, kihelkonna kuulama:

„Küla tüdrukud, sõsarad! Küla poisid, pooledvelled! Vaadake, naesed vanemad, silmake, poisid siledad! Mes sel Kullal puudunesse? Mes oo vaimul veel vajaka?“

Vanad naised kostsid vasta:

”Küla-küla tulge kaema – meite Sepp oo lolliks läinu! Viite Kullal puudunesse: suhu kielta, pähe mielta, otsa oidu ümmargusta, alla rindade südanta, sisse ella engekesta!“

Küla taadid taplesid:

„Võttend naene neidodesta, ostand obu varsudesta! Kui läed õhta kojugi – naene naerab sool neidodesta, obu irnub sool varsudesta! Äрге te, pojad-pojuksed, naesta kuldasta kosige – õbedasta taga ajage! Kül-malt kulda see kumendab, vilult iilgab see õbeda! Kuld äi kõrva sool kõnele – õbe ei aa armujuttu!“

Mõttles Seppa:

„Viin ehk Kulla-Kalli Väinile – Vanamuinale varaksi?“

Viiski Kulla Väinamaale. Sinna jõudes sõnas:

„Oi, sa Vana, vellekene! Sii oo nüid soole tüdruk – neio kaunikene kaeda, naene noorukene naerda. Äi ole suure suukõne ega laiade lõugadega. Ilusti istub kodus koa.“

Vana tark Vanamuinas vaatas korra kuju – peatas silmad kulla peal. Sõna siis ütles – tarkuse nõnda ta nimetas:

„Misjaoks tõid sa minule selle kullast kummituse? Oi sa Seppa, vennikene, Iluseppa, poisikene! Soost saad sa suure linnu, tee pealt tedrepojakese. Küla alt saad neiu noore – ilma raha raiskamata, õbeinna antamata! Topi aga tagasi tuleje oma neioke – tao ta õige ehtesjuks. Mina kullast naest ei taha!“

Sõudis Sepp siis tagasi koju. Pages metsataha karjamaale, lapsepõlve lepikusse – Hiiele kurja saatust kurtma, vend Karulegi oma kurbust kaebama.

Jättis lõpuks kullase kujugi – hülgas hõbedase neiu. Viskas Kulla Kure järve, ise takka veel sajatas:

“Võtku siis Igivana endaga Allilma see ingetu tükk! Äi põle moolegi sellist vaja!”

Rehmas käega Saare Sepp ja otsustas:

“Äi saa naesta siita maalta! Läeks ehk oopis
matkamaie – üle Väina sõudemaie? Vanaisa tõsta
tuulta! Kui ei leia enne naesta – purjetan või
Põhjalasse!”

Autori kommentaar

Sepa ja Kuldnaise loo puhul on tegemist traditsioonilise ja ühe kõige enam levinud eesti regivärsilise rahvalauluga. Tavaliselt esineb see osana tüüpilisest Loomislaulust, milles Päevalinnu (pääsukese või sinikirju linnukese) munadest kooruvad taevakehad ning mütoloogilised tegelased – kuningas, poiss, neiu või sepp. Tavaliselt on nimetatud Viru, Järva või Kuura (Kura) Seppa. Viimane võib seostuda ka Saaremaaga, mida on ajalooliselt Kuresaareks nimetatud.¹ Uku Masing on täheldanud, et eesti regivärsilistes rahvalauludes esineb kuldnaise lugu peaaegu kõigil kordadel, kui on juttu sellest, et kellegi pojast sai sepp.²

Rahvaluuleteadlane Jakob Hurt oletab, et kuldnaise puhul on tegemist ühe meie rahvalaulude vanima motiiviga:

„See sisemiselt nii jõurikas laul on rännanud Eestist Ingerissegi, kus on seginenud Soome poolt levineva lauluga, mis käsitleb sama ainet.“³

Veidi kohtlase, kuid tugeva ja ettevõtliku Sepa kuju juured näivad ulatuvad tagasi ühe muistse arhetüübini, kellest on aja jooksul välja kasvanud erinevaid mütoloogilisi tegelasi. Eesti Loomislaule põhjalikumalt uurinud folklorist Ott Heinapuu kirjutab,⁴ et kuldnaise loo Sepp on üleloomulikku päritolu tegelane, kes erineb oma liigse jõu ja kohatute “vägitegude” poolest muust kogukonnast, hirmutab inimesi ning satub nende põlguse alla. Sellega meenutab „Kuldnaine“ soome muinasjuttu „Munapoiss“ (“*Munapoika*”), mis räägib munast sündinud napi aru ja suure jõuga kangelasest. Teisendites esinevad ka karu poeg (venelastel Karu Ivan), sepp, mereemanda või metsaemanda poeg või mehe ja hiidnaise poeg.

Sarnasusi „Munapoisiga“ leiab nii meie rumala Vanapagana muinasjuttudest kui ka Kalevipoja lugudest. „Kalevalas“ on tüüpiliseks näiteks väike käpard Kullervo – meie Kalevipoja soome teisend. Rahvaluuleteadlane Matthias Johann Eisen märgib, et vanemal ajal on ka meil Kalevipoja pärisnimi Kuller olnud.⁵ Ka kuldnaise lugu ise esineb „Kalevalas“ – täielikul ja väga üksikasjalikul kujul. Seal on selle peategelaseks müütiline ilmasepp Ilmarinen.

Samuti leidub Eiseni andmetel Eestis teiseid, milles müütilise Sepa nimi hoopis Lemming on, kes kord omale kullast naise taob, kord jälle Toonelast mõrsja toob. Siin võib näha seoseid „Kalevala“ Lemminkäisega, kes oma rahutu ja sõjaka loomuse ning pidevate pahandustega samuti Munapoissi meenutab. Lemminkäise nime aluseks on olnud vana läänemeresoome sõna „lempi“⁶ (armastus, soojus), millest tuleneb muuhulgas ka eestlaste muistse väejuhi Lembitu⁷ nimi (lemmitu – armastatu). Lemminkäisel on ka mitmeid sarnasusi meie Kalevipojaga – näiteks mõök, Allilmaretked, seiklused saartel, silmatorkav sugutung, saarepiigid ning põrguneitsid.

Nagu näha, leidub „Kuldnaise“ loo ning Sepa tegelaskujuga seonduvat ainet palju. Kirjaniku jaoks pakub selline materjali üleküllus ühelt poolt rikkalikult võimalusi, teisest küljest aga muudab teiseid rohkus ning erinevate müütide väga kirju segunemine mingi algse või tüüpilise versiooni väljakujundamise ülliraskeks. Käesoleva ümberjutustuse aluseks on võetud eelkõige Muhu, Saare ja Läänemaa regivärsilised rahvalaulud, mida on täiendatud teistest lauluversioonidest, „Kalevalast“ ning muudest soome-ugri müütidest saadud materjalidega.

Raivo Ird 2022

-
- 1 - August Wilhelm Hupel "Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland I" 1774
 - 2 - Uku Masing „Eesti usund“ 1998
 - 3 - Jakob Hurt „Eesti rahvalaulud“ 1926
 - 4 - Ott Heinapuu “Regilaulutüüp „loomine“: tekste ja kontekste” 2005
 - 5 - Matthias Johann Eisen "Eesti mütoloogia" 1920
 - 6 - Lennart Meri „Hõbevalge“ 2008
 - 7 - Elias Lönnrot “Kalevala” 1959 (järelsõna: August Annist)

Vähemtuntud sõnade seletusi

sõsar – 'õde'

ilm – 'maailm, maa ja taevas' (laiemas mõistes); 'taevas, õhk, ilm' (algsoomeugri: jilmä – 'taevas')

juma – soome-volga: 'taevas, taevakaas'

jäle – 'vastik, võigas'; ka: 'jahe, kõle'

kaema – 'vaatama'

kali – vanaeesti: 'vägi, jõud'; saarte murdes ka: 'puukaigas, tugipuu, kang'

kalimees – 'vägimees, kangelane'

kard – 'plekknikerdus, filigraan' (liivi: karda – 'plekk')

kihelkond – 'munasaegne haldusüksus' (läänemeresoome: kihl – 'leping, pant, kihlus')

kohtlane – 'rumal, lihtsameelne'

koolma – 'surema'

kosima – 'abieluettepanekut tegema, naiseks võtma'

helses – 'merevaigust või klaasist pärl' (liivi: elmaz – 'merevaik')

lee – 'tulekolle'

lembeleek – 'armastuse leek' (läänemeresoome: lempi – 'armastus, soojus')

lõõts – 'separiist sütele õhu puhumiseks'

merekuld – 'merevaik'

mõek – läänemurdes: 'mõök'

obu – saarte murdes: 'hobu, hobune'

oid – 'mõistus, aru'
pada – 'suur keedunõu'; ka: 'sepapada, sepikoda'
raja – 'piir'
pihid – 'sepatangid' (kuuma raua hoidmiseks)
purrima – 'puurima, purema' (algsöömeugri: pur – 'puur')
sepapada – 'sepikoda'
sobitus – 'kokkulepe'
sula – vanaeesti: 'ilus, kaunis' (vrd: Sula Salme, Sulevipoeg)
säng – 'voodi'
taplema – 'kurjustama, tõrelema'
tiirane – 'himur, kiimaline'
vaim – 'tüdruk, teenija'
vajaka – 'puudu'
valjad – 'hobuse päitsed koos suuraudadega'
veli (velleke) – 'vend'
virb (virbuke, virveke) – 'oksavõrseke'; hellitavalt ka: 'noor
neiu' (vrd: Virve)
õled – 'teravilja varred' (kasutati talupidamises magamisalusena)

Pärisnimede seletusi ja mütoloogilisi tegelasi

Allilm – Läänemeresoome muinaskosmoloogias kõige alumine maailm – vetesügavused, maa-alused paigad ja surnute eluase (Manala, Toonela). Päike puhkab öösiti Allilmas (merepõhjas). Hilisemas rahvapärimuses ka Põrgu.

Hiis – Eesti muinasusundis ja maausus püha mets, ohverdamiskoht. Soome mütoloogias ka Hiitola (kurjade vaimude elupaik, vrd: Põhjala) või Hiisi (paharett, leekivate juustega tule ja viljakuse demoni Lempo kaaslane).

Hiiu – Hiiumaa.

Igivana – Läänemeresoome mütoloogias Allilma jumal ja valitseja. Eestis Vanakuri, Vanapoiss, Vanapagan, Kurat. Vanemas mütoloogias Taevajumala vanem vend, vembumees ja Maailma kaaslooja (vrd: eesti Vanaisa ja Vanapagana muistendid).

Ilmasamm – Soome-ugri muinaskosmoloogias hiiglaslik samm, mis toetab Taevakaant (vrd: germaani ja baltoslaavi Ilmapuu). Tähistaevas pöörleb ümber Ilmasamba, mille tipp on kinnitatud Põhjajanaela külge. Ilmasamba kujund meenutab soome-ugri püstkoja keskest tugipuud (karjala arhitektuuris säilinud ahjuposti e. koldesambana). „Kalevalas“ sepi Ilmasepp Ilmarinen Taevakaane, Ilmasamba ja kirju kaanega imeveski Sampo (vrd: sambake).

Ilmasepp – Läänemeresoome ja balti mütoloogias jumalik sepp. Eesti pärimuses Vanaisa (Taevajumal) loomistöö jätkaja ning täiustaja, Taevakaane ja Päikese sepi Ilmarinen. Rahvalauludes ka Sepp, Ilmasepp, Ilusepp, Ilmatark, Kalev. „Kalevalas“ Ilmarinen – Taevakaane, Ilmasamba ja imeveski Sampo sepi Ilmarinen. Läti mütoloogias sepp Kalejs. Leedus jumalik sepp Kalvis (ka: Kalevelis, Teliavelis), kes tegi Päikese ja viskas selle taevasse.

Jumal, Jumalised – Soome-ugri mütoloogias Taevajumal, taevaelanikud (soome-volga: juma – 'taevas, taevakaas'). Soome rahvarunodes ka Päikesemaa Päevölä elanikud. Vt ka: Vanaisa.

Kalevad e. Kalevid – Läänemeresoome mütoloogias jumalikku päritolu muistsed vägilased, kalimehed (vanaeesti: kali – 'vägi'; vrd: vägi-vägevad, kali-kalevad). Eestis rahvuseeposes „Kalevipoeg“ hiidvägilased Vana Kalev ja Kalevipoeg. Soomes ka Kalevatar. Soome runolauludes müütilise kangelaste maa Kalevala asukad ja eepose „Kalevala“ peategelased (Väinämöinen, Ilmarinen jt). Ka muistsete seppade sugu: eesti rahvalauludes sepp Kalev, leedu mütoloogias taevane sepp Kalvis.

Kalevi e. Vana Kalev – Eesti rahvuseeposes „Kalevipoeg“ kotka seljas Viru rannale saabunud muistne hiidvägilane ja Eestimaa kuningas, Kalevipoja isa. „Kalevalas“ Kullervo isa Kalervo Karjalast. Vt ka: Kalevad e. Kalevid.

Kalli – Läänemeresoome mütoloogias jumalikku päritolu muistne hiiutar – Kalevate tütar, Kalevatar, Kalitar (vanaeesti: kali – 'jõud, vägi'), Päevatütar. Soome runolauludes ka Kuldne Katerina. Obi-ugrilastel Kuldne Kaltash.

Kolm Ilma – Soome-ugri muinaskosmoloogias jaotub maailm kolmeks osaks: **Ülailm** e. Pealtilm (taevas, kosmos ja taevajumalate elupaik), **Maailm** e. Keskilm (inimeste elupaik), **Allilm** (vetesügavused, maa-alused paigad ja surnute eluase).

Kuller – Eesti vanemas rahvapärimes Kalevipoja teisendnimi (vrd: Kullervo, Päevapoeg).

Kungla – Müütiline muinasmaa eesti rahvapärimeses (vrd: Kuningla, Kuningamaa). Vanemas mütoloogias ka Päikesemaa Päevala. Hilisemal ajal võis esineda Ojamaa või Rootsi tähenduses.

Kure, Kuressaar – Vanemal ajal nimetati Saaremaad Kuressaareks (vrd: Kuressaare linn).

Kureema – Eesti rahvalauludes Kureta Maret, Päevapoja ema. „Kalevalas“ Ilmatar. Vanemas mütoloogias Vanaema, Maaema, Eluema – hiidnaine ja elu kinkiv emajumalanna (vrd: kurg toob lapsi).

Kureneiu – Lõuna-eesti rahvalauludes kaunis neiu, kes sünnib kasvama pandud kurest ja ootab kosilast Ülailma serva peal. Ka Ilmatütar, Väinatütar, Päevatütar, Salme.

Kuura e. Kura – Kuramaa (tänapäeva Läti rannikul), ka Saaremaa (Kuresaar). Eesti Loomislauludes kooruvad Päevalinnu mu-nadest müütilised Kuura sepp ja Kuura kuningas.

Lemme – Eesti rahvalauludes **Lemming** (läänemeresoome: lempi – ’armastus, soojus’) – müütiline sepp või seikleja, kes omale kul-last naise taob või Toonelast (surnuteriigist) pruudi toob. Rah-vapärimuses sarnaneb ka Päevapojale ja Kalevipojale. „Kalevalas“ sõjakas seikleja ning naistekütt Lemminkäinen.

Põhjala – Läänemeresoome muinaskosmoloogias paik Allilmas, lameda maa „põhja all“, kuhu Päike ööseks puhkama läheb. Soome mütloogias ja „Kalevalas“ kaugel põhjas asuv Pimedusemaa (Pohjala, Pimentola), Päikesemaa (Päivölä) vastand. Vahel ka kur-jade vaimude ja surnute elukoht (vrd: Manala, Toonela).

Päev – Eesti rahvalauludes ja vanemas keelepruugis Päike. Ka Päikesejumal või Taevajumal. Balti mütoloogias ka Päikesejuma-lanna e. Päike, teiste taevakehade ja jumalate ema.

Päevapoeg – Läänemeresoome mütloogias Päeva e. Päikese poeg, kellel paistab päike pealael. Laiemalt ka Päikesemaa Päevala ela-nik, Päevala perepoeg. Jumalapoeg, kangelane, röövitud Päikese päästja, inimkonna kaitsja ning valvaja. Eesti rahvapärimuses ka Kalevipoeg või Sulevipoeg. „Kalevalas“ võtab Päeva poeg kala kõhust välja sinna kadunud taevase tule. Mansi mütoloogias Tae-vajumal Taarõmi noorim poeg Tari-pes (Naise Poeg, Maail-mavaatav Mees), kes koletistega võitleb ja inimesi aitab (vrd: Taara, Tooru, Thor). Vanemas ugri mütoloogias Päike ise, kes val-ge hobuse seljas üle Taeva ratsutab.

Päevapuu e. Õunapuu – Läänemeresoome, balti ja muinaspõhja mütoloogias imeline õunapuu, mille kuldsed viljad annavad elu. Päevapuu või Ilmapuu kuldne vili on algselt tähistanud Päikest. Lääne-eesti Loomislauludes kasvab Õunapuu mere keskel Saarel (Päevasaar), kus tuul õuna merre kukutab. Kuldse õuna kukku-

mine merre sümboliseerib päikese loojumist ning ööseks Allilma siirdumist. Loomislauludes tõuseb merre kukkunud õunast uue elu loojana müütiline Päevalind (sinikirja linnuke, pääsuke, “Kalevalas” part), kelle munadest sünnivad taevakehad ning jumalikud tegelased. Läti muinaskosmoloogias kasvab Koidupuu (Austras koks) meres, kaljul või saarel ja on seotud taevakehade pulmamüütidega (nt: Päikesetütar Saule ja Koidutäht Auseklis). Skandinaavia mütoloogias muudab Idunni imeõunte söömine jumalad (aasid) igavesti nooreks.

Päevasaar – Päikesesaar, Päikese e. Päeva kodu (vrd: Päikesemaa Päevala). Lääne-eeesti Loomislauludes müütiline Saar, millel kasvab kasvab imeline Õunapuu (Päevapuu). Läti muinaskosmoloogias Päikesesaar (Same, Samsala), millel kasvab Koidupuu (Austras koks) ja kus elab Päikesetütar Saule.

Päevatütar – Läänemeresoome mütoloogias Päeva e. Päikese tütar, igavesti noor kuldne koiduneiu. Laiemalt ka Päikesemaa Päevala elanik, Päevala peretütar. Läti mütoloogias Päikesetütar Saule. Päevatütar elab müütilisel Saarel (Päevasaar) või Allilmas. Vanemas mütoloogias Allilmajumala kuldsete juustega tütar, hiljem sinna röövitud ja vangistatud Päikese tütar, keda tuleb kosima ning päästma jumalik kangelane – Päevapoeg, Koidutäht või Piksejumal (vrd: Kalevipoeg ja põrguneitsid).

Raudkäpp – Sepp.

Ridala – Muinasasula Saaremaal.

Salme – Saaremaa rahvalauludes **Sula Salme** (Ilus Salme). Eesti Loomislauludes ja „Kalevipojas“ tedremunast sündinud või kannast kasvanud müütiline kaunitar e. Tähemõrsja, kes põlgab ära Kuu, Päeva ja teised kõrged kosilased ning abiellub lõpuks Tähega (Koidutäht, Veenus). Tähemõrsja laul pärineb algselt Läänemaalt. Lõuna-Eesti rahvalauludes Ilmatütar, Väinatütar, Kureneiu. Soomes Suometar ja Saare neiu Küllikki. Balti mütoloogias Päikesetütar Saule.

Saluranna – Salevere (Salumäe) muinaslinn Läänemaal.

Sinisukka Taat – „Kalevalas“ Ukko. Vt: Vanaisa e. Taevajumal.

Taevajuma e. Taevakaas – Läänemeresoome muinaskosmoloogias taevast kattev vasest või rauast kuppel, mille ääred ilma lõpus Maaga kokku puutuvad (soome-volga: juma – 'taevas, taevakaas'). Taevajuma tähist kirjukaant toetab Ilmasammas ja see pöörleb ümber Põhjajanaela.

Vanaisa e. Taevajumal – Ülailma e. Taeva valitseja, Maailma looja. Eesti muinasusundis ja rahvapärimuses Vanaisa, Ilmavana (algsoomeugri: jilmä – 'taevas'), Päevaisa, Jumal (soome-volga: juma – 'taevas, taevakaas'). Vanemas soome-ugri usundis taeva ja tuulte jumal: soome Ilmarinen, saami Ilmaris, vadja Inmar. Hili-semas soome muinasusundis Ukko (Isake, Taadike). Obiugrilastel kõige kõrgema Taeva jumal: Ootõr, Taarõm, Numi-Torum. Leedu Dievas (Taevas, Taevasära). Taevajumala naine on tavaliselt Maa-ema, baltoslaavi ja proto-indoeuroopa usundites ka Päike.

Viruranna – Põhja-Eesti rannik, Virumaa (soome Viro).

Väinalased – Läänemere idarandade (Väinamaa) müütilised esiasukad ja meresõitjad. „Kalevalas“ väinölased (väinöläiset, Väinämöise hõim). Skandinaavia mütoloogias vaanid (vanema aja jumalad, Njördri ja Freyja hõim). Ajalooliselt Läti Henriku kroonikas mainitud Väina liivlased (Lyvones Veinalenses) ja nende sugulashõim vendid ehk võndlased (Wendi).

Väinamaa – „Kalevalas“ müütiline Väinölä, Väinämöise elupaik. Ajalooliselt Eesti saarte ja mandri vahel asuva Väinamere rannad ning Väina ja Venta jõgede suudmealad (Lätis, vrd: Ventspils). Laiemas tähenduses muinasaegse Läänemere idarannad üldiselt.

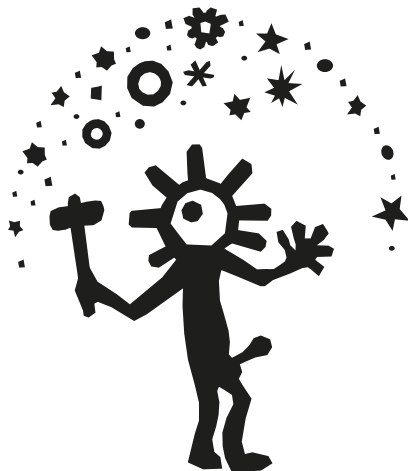
Väini Vanamuinas – Eesti vanemas rahvapärimuses müütiline sõna- ja laulutark **Vana Muinas**. „Kalevipojas“ laulujumal Vane-muine. Soome vanades runolauludes Vana Tark Väinämöinen, muistne nõid tark (šamaan), kes teeb oma vägiteod sõna jõuga. Käib Allilmas ja suhtleb surnutega. „Kalevala“ eepose peategelane, Ilmatari poeg, Väinölä (Väinamaa) asukas, sõnatark ja meresõitja. Karjala rahvarunodes ka maailma looja, kes ujub Ürgmeres ja kelle põlvele Ilmalind pesa teeb.

Sisukord

Päevasaar	5
Väike Lemme	9
Saare Sepp	15
Kuldaine	21
Autori kommentaar	30
Vähemtuntud sõnade seletusi	33
Pärisnimede seletusi ja mütoloogilisi tegelasi	35

„Meie rahvalaulude repertuaaris on kuldaine üks vanimaid motive, mis luulehtes illustreerib hämaraid paganusaja ja tõenäoliselt just neid uhkeid vabade viikingite päevi, mil valgus määratuid rikkusi põhjamaile ja mille iseloomulikumaks kehastuseks on täiuseni arenenud sepa-kultuur.“

Jakob Hurt

www.paevapojad.ee